

ELSŐ LÉPÉSEK: A 4—6 ÉVES MAGYAR GYEREKEK OROSZ TANULÁSÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE (PSZICHOLINGVISZTIKAI ESETTANULMÁNY)

LENGYEL ZSOLT

1. A tanulmányban azokról a tapasztalatokról számolok be, amelyeket a Csepel Vas- és Fémművek óvodacsoportjában szereztem.

Nyelvoktatási kísérletünkben a novum nem az, hogy a 4—6 évesek jobban, könnyebben, gyorsabban sajátítanak el egy idegen nyelvet, mint a felnőttek, mivel ez gyakorlatilag közhelynek tekinthető. Az újdonsága sokkal inkább az, hogy rendszeres elemzésnek vetjük alá magát a folyamatot, és az elemzés szempontja szigorúan pszicholingvisztikai.

Mielőtt rátérnénk magára a korpusz pszicholingvisztikai elemzésére, néhány szóban vázolniunk kell nem annyira magát a tananyagot, hanem sokkal inkább a tananyag megszervezésének, összehasonlításának módját.

A nyelvoktatás elméletének kialakításában több tudomány illetékes: a leíró nyelvészet, a grammatikaelmélet, a pszicholingvisztika, a pedagógiai lélektan — hogy csak a legfontosabbakat említsem meg. Ezek közös nevezőre hozása a nyelvoktatáson belül még nem történt meg: egyes szerzők az egyik, más szerzők más tudományoknak juttatnak nagyobb teret a nyelvoktatás elméleti hátterének kidolgozásában.

Röviden felsorolom, hogy milyen szempontoknak megfelelően állítottuk össze az orosz nyelvi tananyagot.

A) *Beszédfunkciók*: e pontban JAKOBSON (Jakobson 1960) felosztását vettem alapul, abból kiindulva, hogy az idegennyelvi beszédnek is meghatározott funkciókat kell szolgálnia. Ezzel az jut kifejezésre, hogy az idegennyelv-oktatásnak is követnie kell a természetes beszédmagatartás irányvonalát. A természetes beszédmagatartásban a beszélő meghatározott szemantikai-kommunikatív intenciókat kíván kifejezni.

B) *Leíró nyelvészet*: ennek négy összetevője van. Kiindulópont a tananyagban a FILLMORE-féle szemantikai generatív (FILLMORE 1968) mechanizmus, mely a nyelvi jelenségeket elsődlegesen a mélyszerkezet szintjén vizsgálja. A második összetevő a mélyszerkezeti egységek (ágens, predikatum, objektum stb.) inherens és funkcionális jellemzőit veszi számba. Csak ezt követi a harmadik összetevő: a tárgyalandó tananyag leírása a felszíni szerkezet segítségével (hasonló elgondolásra jutott NYEGNYIVICKAJA). Itt kell megjegyezni azt, hogy a legtöbb tananyag rendszerint a felszíni szerkezet tényeivel kezdi a tárgyalást. Ily módon alaposan megzavarja az idegen nyelvet elsajátítani kívánót, hiszen más-más jelenséget láttat vele, hacsak az alábbi minirendszert vetjük egybe:

magyar: *(Nekem) van egy sapkám.*

angol: *I have a hat.*

orosz: *У меня есть шляпа*

A magyarban rendszerint részeshatározó esetről, az angolban alanyesetről, míg az oroszban birtokos esetről szokás ebben az esetben beszélni, bár mindenki érzi, hogy a különböző elnevezések lényegében azonos nyelvi-valóságbeli jelenségeket takarnak.

E szempont negyedik összetevője az alaktani (morfológiai) megformáltság tövényszerűségeit írja le.

C) *Verbális-averbális*: a tananyagnak ez a szempontja azt veszi figyelembe, hogy a beszédet mindig megfelelő az adott kultúrában szokásos averbális közlési elemek kísérik.

D) *Kontrasztivitás*: a tananyagnak ez a pontja a kontrasztív vagy konfrontatív grammatikák mondanivalóját és eredményeit kívánja hasznosítani.

E) *Lélektani vonatkozások*: ez a szempont két komponensből áll, egyfelől felöleli a pszicholingvisztikai beszédműveletek L_1 és L_2 nyelvi rendszerek közötti különbségeit, másfelől a pszicholingvisztikai beszédműveletekhez szükséges tanulási-lélektani képességeket, ismereteket tárja fel. Jelen tanulmányomban tulajdonképpen ennek a szempontnak az első komponensét fogom részletesebben kifejteni.

F) *Szociális szerepek*: ez a szempont azt fejezi ki, hogy a nyelv elsajátítása meghatározott szociális szerepek elvállalását is jelenti. A szociális szerepek nyelvileg differenciáltak — csak hogy ez (legalábbis a jelenlegi magyarországi nyelvoktatásban) alig kap helyet.

E pont zárásképpen közlöm a tananyag összeállításának szempontjait összegező táblázatot, melyet úgy kell érteni, hogy a különböző szempontokat konkrét grammatikai-lexikai anyaggal kell kitölteni, melynek prezentálásától én itt most eltekintek.

1. táblázat

A tananyag összeállításának szempontjai

Szempontok etapok	Beszédfunkció	Nyelvi jellemzők				Verbális-averbális kommunikáció		Kontrasztivitás (összevetés)	lélektani vonatkozások		Szociális szerepek
		mélyszerkezet	a grammatikai jelentés szemantikai kom.	felszíni szerkezet	alaktani forma	extralingvális tényezők	sztereotípiák		beszédműveleti eljárások (pszicholingvisztika)	tanulási-lélektani képességek, ismeretek	
I.		.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
II.		.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

2. Az anyanyelv elsajátítása sem merül ki pusztán utánzásban, így a második nyelv sem. Tudniillik, ha a gyerek valamiféle mechanikus és pontos utánzás révén jutna a második nyelv birtokába, akkor mindenféle hibaelemzés felesleges lenne. Tehát a második nyelv elsajátítása is olyan aktív folyamat, mely a gyerektől meghatározott beszédműveletek alkotó jellegű (kreatív) elvégzését igényli.

A második nyelv hangtani sajátosságainak elsajátításakor az az ellentmondás lép fel, hogy maga a nyelvi anyag, amelyen meghatározott beszédműveletet kell a gyerekek elvégeznie, nem anyanyelvi, ugyanakkor a gyermek által végzett és alkalmazott műveletek nem lehetnek mások — legalábbis kezdetben — mint anyanyelv-

viek. Egyúttal ez lesz az interferencia elsődleges forrása. Az interferencia második forrása az, hogy az idegen nyelv már ismert elemei, törvényszerűségei (egyszerűbben beszédművelei) meg nem engedett módon kapcsolódnak egymáshoz.

Ennek megfelelően a hangtan elsajátításában egyfajta fokozatosságot lehet majd felfedezni. A fokozatosság iránya a következő: a gyerek először az egészében vett orosz nyelvű szóképet valamilyen anyanyelvinek felelteti meg, majd a fejlődés legvégén állnak az olyan típusú hibák, melyek a fonémák státusával, a rájuk vonatkozó kapcsolódási szabályokkal vannak összefüggésben.

Nézzük az itt tömören kifejtett tételeket mennyiben támogatják a tények!

A) Tekintsd az orosz szót „rossz” magyar szónak! — műveleti elv érvényesülése és hatása a következő.

Ez a műveleti elv nem egyformán érinti az orosz szavakat, azaz a gyerekek „magyarosítási” törekvése vagy tényleges magyar szavakat eredményez, vagy olyanokat, amelyek döntően (elsősorban a tömorfémát tekintve) magyaroknak bizonyulnak. Ennek az elvnek egyes részműveletei abban is különböznek egymástól, hogy van amikor csak az orosz formában használt fonémák (esetleg morfémák) átrendezése révén állnak elő a „magyarosított” formák. Vannak azonban olyan esetek is, amikor a magyar gyerekek hozzátesznek az orosz formához vagy éppen elvesznek belőle, és ennek eredményeképpen állnak elő új formák.

a) Teljes értékű magyar szavakat mond a magyar gyerek az eredeti orosz szó fonémáinak átrendezése, vagy csak egy hangjának értékelése révén:¹ *собачка** = *собачка*; *слива* = *сила; *Шары* = *Шари; *поски* = *сокни*.

b) Bizonyos elemeket elhagy, és így nyer igazi, vagy kvázi magyar szavakat: *снег* = *сег*; *корова* = *каро*; *ест* = *ес*.

c) Valamilyen elem hozzáadásával nyeri a magyar, vagy ahhoz hasonló formákat: *шоколад* = *шоколаде*; *курица* = *кукорица, *где* = *гыде.

d) Az orosz szóban levő elemet újjal cseréli fel, és ennek révén nyeri a teljesen, vagy részben magyar formákat: *спасибо* = *спасилва*; *шоколад* = *чокола*; *корова* = *кароба; *читала* = *чига; *лягушка* = *либа, *либушка; *вилка* = *вила; *ней* = *тей; *нос* = *нози, *нозик*; *глаза* = *газ, *лала*; *волосы* = *ловаши; *жёлтый* = *жолт; *молоко* = *малацко*; *сыр* = *сиром; *мяч* = *миау, *мачка; *чай* = *чайка; *машина* = *шкода; *что это* = *итон, *топета*, *тоэста*, *топета*.

A fenti (a—d) eljárás segítségével olyan hibrid formák is létrejönnek, amelyek nehezen köthetők akár a magyar, akár az orosz nyelvhez (ezek a formák eszünkbe juttatják VERESCSAGIN gondolatát a kétnyelvűség kapcsán a nyelvi egységek hovatartozásáról, VERESCSAGIN 1969). Nézzünk néhány példát ezekre a hibrid formákra: *пана* = *пана*; *мама* = *мама* (mindkét szó utolsó magánhangzója sajátos, az indoeurópai nyelvekben nem létező labiális hang); *чашка* = *часка*; *жёлтый* = *жолты*; *ест* = *эт*; *полка* = *поцка*; *помка*; *чигай*; *улица* = *утци*, *утицэ*, *кутица*; *трамвай* = *трамвачи*.

A tanulás során a gyerek fonetikai elemzésének egy lentebbi síkjára száll, azaz már nem a szókép egészével manipulál, hanem a szótaggal. A szótagon végrehajtott műveletek az első lépésben az orosz és a magyar nyelvek szóhangsúly viszonyai közti különbségei vonalán haladnak. A magyarban a szavak hangsúlya állandó és kötött, az oroszban változó és kötetlen. A hangsúlyviszonyok eltérő volta konfliktushelyzetet teremt, pontosabban a magyar gyerek az anyanyelvi beszédműveleteket alkalmazza az orosz szavakra. Ez a művelet is több részműveletből áll.

¹ *-gal jelölöm a teljesen kifogástalan magyar szót, de jelentését nem adom meg, tekintve, hogy annak itt nincs jelentősége; elől áll az orosz szó az = jelet követi a magyar gyerektől ejtett forma.

B) Maga a műveleti elv így szól: „*Kezd a szót a hangsúlyos részénél!*”

a) E műveleti elv első részművelete az, hogy a magyar gyerek az orosz szó hangsúlytalan részét egyszerűen elhagyja: *большой*=*шой*, *высокий*=*сокий*; *автомобус стоит на остановке*=*тобус ит новке*; *цыплёнку*=*ёнку*; *машина*=*шина*; *играет*=*рает*; *автобус*=*тобус*.

b) A következő részművelet az az, hogy a hangsúlynál a gyerek új szót kezd, a hangsúlytalan részét rövid szünettel választja el, ily módon egy orosz szóból két szót csinál: *машина*=*маш* # *ина*; *сидят*=*си* # *дят*; *играйте*=*играй* # *те*.

c) A hangsúllyal kapcsolatos következő művelet az, amikor a gyerek már nem csonkítja és nem is választja szét az orosz szót, hanem megőrzi annak egységét, de a magyar beszédműveletnek megfelelően a hangsúlyt a szó első tagjára helyezi: *кровать*=*кравать*; *конфетки*=*конфетки*; *трамвай*=*трáмвай*; *даёт*=*дáет*; *могли*=*мóгли*.

Itt kell megemlíteni, bár időben később történik, és egyúttal hatókörében jóval kisebb az a jelenség, hogy a magyar gyerek olykor azoknak az orosz szavaknak is megváltoztatja a hangsúlyát, amelyek éppenhogy a magyar mintát követnék (*мальчик*, *девочка* — a hangsúlyt a második szótagra téve).

d) Érvényességi körét tekintve még szűkebb az a hangsúllyal kapcsolatos beszédművelet, amelynek során a gyerek a hangsúlyos szótagot megelőző mássalhangzót nyújtja meg (*зовоппум*).

e) Egészen kivételes az, hogy a gyerek kettőshangsúlyt alkalmaz, egyetlen idevágó példát találtam: *дéвóчка*.

Ugyancsak a szótag szintjét érinti, de egy szinttel mégis lentebbi az, amikor a szótagon belüli hangok kapcsolódási szabályait sajátítja el a gyerek. Kezdetben itt is az anyanyelvi szelekciós szabályok érvényesülnek. Ezek azt mondják ki, hogy a magyar szavak (túlnyomó többségükben) nem kezdődnek több mássalhangzóval.

C) *Kerüld a szóeleji mássalhangzótorlódást!* Ezt a magyar szabályt és műveleti elvet — a gyerek különbözőképpen alkalmazza:

a) *Dobd ki valamelyik mássalhangzót a szó elejéről!* Pl.: *встань*=*стан*; *встаньте*=*таньте*; *шкаф*=*каф*; *здесь*=*десь*; *цветы*=*цифи*; *цыплёнок*=*цити*; *скатерть*=*катерть*.

A fentebbi példák első pillantásra azt sugallják, hogy a gyerek a mássalhangzó-kihagyást pozicionális alapon végzi, azaz hogy mindig az első mássalhangzót hagyja ki. A tüzetesebb vizsgálat azonban mást igazol. Nem a pozíció, hanem a képzés módja dönt abban, hogy melyik mássalhangzót nem ejti a gyerek. A fenti kapcsolatokban rendszerint zár- és résképzésű hangok kerülnek egymás mellé, a gyerek rendszerint a résképzésű hangokat hagyja ki. Emlékeztet ez arra, hogy az ontogenetikus nyelvfejlődésben is implikációs viszony van a zár- és réshangok között: a gyereknyelvi hangtani rendszerben a réshangok megjelenése előfeltételezi a zárhangok meglétét

b) *Toldj be új hangot!* Pl.: *брюки*=*буруки*; *утка*=*кутка*.

Ez az eljárás jóval ritkább.

c) *Dobj ki egy hangot, a megmaradót cseréld fel!* Lényegében egyetlen ilyen példa van *плаваем*=*кавем*. Ez az egy példa erősíti az első (a) alosztályban megállapított törvényszerűségeket: a zárjellegű hang maradt meg, míg a résjellegűt a gyerek kiiktatta.

Az eddigieket összegezve: az orosz szavakon a magyar gyerek magyar bezédműveleteket alkalmazott:

1. *Tekintsd az orosz szót „rossz” magyar szónak* (a szó egészével történő manipuláció)!

2. *Kezd a szót hangsúlyos részénél* (szótagszintű manipuláció)!

3. *Kerüld a szóeleji mássalhangzótorlódást* (hangkapcsolatokat irányító szelektív szintjén való manipulálás)!

Csak e három műveleti elv elhagyása és kiiktatás után válnak a gyermeki lexikonokban az orosz szavak helyessé. Hogy ez így van, a kifogástalan formákön kívül bizonyítják a túláltalánosított orosz formák is. Ez utóbbiak olyanok, melyeken a gyermek változtatásokat hajt végre, de ezeket a változtatásokat már nem a magyar szabályrendszer irányítja.

Világos, hogy az elsőnek említett műveleti elv (a primitív magyarosítási törekvés) már nem jöhet szóba, hisz éppen az orosz szabályok túláltalánosításáról van szó. Működésbe lépnek viszont a hangsúly kapcsán említett műveleti elvek. Mint láttuk, ilyen formák voltak a *девочка* és *мальчик* szavak, azokban az esetekben, amikor a gyerek a szóeleji hangsúlyt a szó második szótagjára helyezte. Ez a szabályáthágás csakis orosz szabályok helytelen alkalmazásának köszönhető, hiszen a magyar nyelvben a hangsúly sohasem kerülhet a második szótagra, míg az oroszban ez elvileg lehetséges.

Még észrevehetőbb a túláltalánosítás a hangkapcsolatokat irányító szelektív szabályok szintjén. A magyar gyerek az orosz szavak egy részében olyan változtatásokat hajt végre, melyekkel egyfelől saját dolgát (azaz produkciós, artikulációs tevékenységét) megnehezíti, másfelől ezek eredményeképpen „szupérorosz” formákat kap. Pl.: *автобус* = *авитобус*; *поезд* = *споезд*; *голова* = *глаглава*; *конфетка* = *кранфетка*; *тарелка* = *сторелка*; *корова* = *каролава*.

Az eddigiek tekinthetők voltak az interferencia különböző eseteinek is, különösen akkor, ha az interferenciát hagyományosan értelmezzük, azaz ha csak L_1 és L_2 nyelvek részrendszerei között fellépő jelenségnek tekintjük. Az interferencia kevésbé vizsgált esete az, amikor egy és ugyanazon nyelven belül lép fel, sőt az ilyen eseteket valójában nem is szokták interferenciának minősíteni. Azonban az alábbi elemzés adatai azt a gondolatot sugallják, hogy a gyermek fejében épülő új nyelvi rendszer egyes részrendszerei egymással is interferálhatnak.

Az eddig elemzett esetekben az interferencia azonos nyelvi síkon lépett fel. Nem kell azonban azt gondolni, hogy az interferencia csak azonos nyelvi síkok között léphet fel. Az orosz szavak hangalaki felfogásában, változtatásában bizonyos esetekben nem csak a magyar hangtani beszédműveletek jutnak érvényre, nem csak az azok diktálta változtatások zajlanak, hanem a szemantikai sík bizonyos jelenségei is befolyásolják. Ebben az esetben az interferenciának már bonyolultabb változatával van dolgunk. Ugyanis egyfelől különböző nyelvi síkok között játszódik az interferencia, másfelől a hatás nem egyoldalú.

Vizsgáljuk meg azokat az eseteket, mikor az interferencia jelensége a különböző orosz formák egymásra hatásaként lép fel. Természetesen ebben az esetben is a hangtani jelenségeket fogjuk vizsgálni.

A) Szintagmatikus jellegű interferencia

a) *нил воду* = *нелух*; *дайте мне* = *дайте нем*; *иди сюда* = *иди муса*. Szintagmatikusnak neveztük ezt a jelenséget, mert egymással szókapcsolatot alkotó elemeket értékel át a magyar gyerek, miközben az egyik (vagy az egész) elem (egység) torzított, és ez a torzítás részben pontatlan percepció, részben még magyar beszédművelet alkalmazása révén áll elő. Fontos megkülönböztető vonása ezeknek a formáknak az, hogy már nem „magyaros” alakok állnak elő a változtatás révén, hanem elfogadott és helyes (bár az adott kontextusban nem illő) orosz formák (vö. *нелух*, *дайте нем*). Egyetlen kivétel az *иди муса*.

b) Ugyancsak idetartozik az a változtatás, mikor közvetlenül egymás után következő orosz szavak hatnak egymásra, és így állnak elő az adott kontextusba nem

illő, igazi, vagy kvázi orosz szavak *крос* = *нос* + *кром* — ezt a formát a *нос* szó helyett közvetlenül akkor mondta több gyerek is, amikor a *Вот серый кром ... с.* mondták, így állt elő a *крос* forma. Ehhez a típushoz tartozik az, amikor az *ушца* szót több gyerek is *утку* formával cserélte fel és a jegyzőkönyv tanúsága szerint a két forma elhangzása között minimális idő telt el, úgy, hogy az *утка* hangzott el előbb. Ez a forma részben már a következő csoporthoz tartozik.

B) Paradigmatikus jellegű interferencia:

Ez a változás úgy és abban érinti az orosz szavakat, hogy gyakran előfordult, hogy a magyar gyerekek a hangzásra közeli orosz szavakat felcserélték. Ez előző csoporttól abban különbözik, hogy ezekben az esetekben a felcserélésre okot adó szó többnyire elő sem fordult azon a foglalkozáson, tehát egyfajta közvetlen hatás kizárható. Meg kell ezekről még azt is jegyezni, hogy mindig csak igét igével, főnevet főnévvel cserél fel a gyerek, egyszer sem fordult elő, hogy mondjuk igét főnévvel cserélt volna fel, bármennyire azonos hangzású is legyen. Pl. *зайчик—мальчик, дедушка—бабушка, кошка—мышка, бежали—лежали, встань—стой*. Főleg a főnevek körében figyelhető meg, hogy az esetek egy részében túl a hangtani hasonlóságon, bizonyos szemantikai azonosság is fennáll: *зайчик—мальчик* (+élő), *дедушка—бабушка* (+élő, +ember, +idős), *кошка—мышка* (+élő, +állat).

Az orosz szavak hangtani formájának torzításában különös kategóriát képeznek azok a szavak, melyekben egyfelől hangtani, másfelől szemantikai okok idézik elő a változást, valamint, hogy ebben a változtatásban mind a magyar, mind az orosz nyelv beszédműveletei résztvesznek. Az idevágó példákat már nehezebb — az említetteken kívül — általános kategóriák keretei közé szorítani. Többségükben valamennyi forma egyéni elemzési módot kíván meg. Ez azt is jelenti, hogy megjelenésük története is egyedi.

Vizsgáljuk meg a példákat!

Молоко = *цыт*, azaz a *молоко* szó helyett a magyar gyerekek egy kisebb része egy-két alkalommal a sem a magyarban, sem az oroszban nem létező *цыт* formát használta. Ennek megjelenését a következővel magyarázhatjuk: a *молоко* szó — mint láttuk — megjelenhetett mint olyan magyar szó, hogy *мачка, миау*. A szó magyar gyermeknyelvi becézett formája *цица* ez azonban explicit módon (azaz az orosz órákon) nem jelent meg. Nyilván ez az implicit tudás alakítja ki a *цыт* formát.

Ногачи = láb, azaz az orosz *ноги* és *нос* szavak összekeverése révén állt elő ez az alak. Az összevonás annak eredménye, hogy a foglalkozáson a két szó szinte közvetlenül egymás után hangzott el.

В куньхе — ez a forma az orosz *кухня* (pontosabban *в кухне*) és a magyar *куньхо* („изба”) formák összevonása révén alakult ki.

На поле az orosz *на полке* helyett, azaz a magyar és az orosz szónak csak azonos részeit „használja” fel a gyerek; ugyanis a magyarban: *полц* az oroszban *полка*.

Érdekes volt a *вадац* spontán módon történő orosz megnevezése *дуфка, нуфка*. Ezek a formák az sugallják, hogy a gyerek magyar tömorfémához illeszt orosz képzőt.

A hangtani jellegű elemzés utolsó osztálya az, amikor egyes magyar szavakat vagy konkrét orosz szavak mintájára, vagy az orosz szavak esetén általában megfigyelhető eljárásokkal képez a magyar gyerek. Ez a változás nem érinti egyformán a magyar szavakat, sőt a megfigyelés szerint csak egyetlen szemantikai-lexikai kört érintett. Általában megjegyezhetjük, hogy a magyarban a kicsinyítő képző használata még a gyermeknyelvben sem olyan általános, mint az orosz gyermek-, vagy felnőttnyelvben. Ezért tűntek fel az alábbi magyar formák: *танерка, каналка, похарка* (a megfelelő orosz szavak hatására: *тарелка, ложка, стакан*). Éppen az

utóbbi forma (стакан—пohapka) utal a gyermeki aktivitásra és generalizálásra: ugyanis az orosz forma ebben az esetben nem tartalmaz kicsinyítő képzőt.

Említsük meg végül azokat a formákat, melyekben a gyerek csak egy-egy hangot téveszt el. Ezek a tévesztések többnyire rendszerjellegűek.

a) Magánhangzót téveszt: *ты=то; встань=встенъ; город=горед*. A fenti példákban a gyerek a hanggyűlyalan magánhangzók percepciójában és produkciójában hibázik. Az első esetben a helyettesítő hang is hátulképzett, a harmadik példában a redukált magánhangzót felelteti meg a gyerek egy ehhez közeleső magyar magánhangzóval. A *встань* magánhangzó tévesztése feltehetőleg a felszólító forma ejtése esetén bizonyos intonációs okokkal magyarázható.

b) Rendszerszerűnek mutatkozik a mássalhangzó-tévesztés is. Ez a jelleg abban mutatkozik meg, hogy egy adott orosz mássalhangzót nem akármilyen mássalhangzóval vált fel a magyar gyerek. A zöngétlen orosz mássalhangzót zöngés váltja fel (*купит—кубит; там—дам*). Érdekes módon ennek ellenkezőjére nem találunk példát az anyagban. Másféle változás az, amikor a képzés helye szerint változtat a gyerek: *остановка—аскановка; пемух—пемух*.

3. A grammatikai jellegű kérdések közül néhány olyan részkérdést fogok elemezni, melyek a morfológia és a szintaxis síkján egymással összefüggenek.

A) A magyar és orosz *igei rendszer* több ponton eltér egymástól a formai (morfológiai) képzést tekintve. Lényeges eltérés a magyar és az orosz között — az igei tövek vonatkozásában —, hogy a magyarban a múlt idejű és jelen idejű formák töve többnyire és általában megegyezik, míg az oroszban nincs meg ez az azonosság. Így várhatóan a magyar gyerekek az első nehézséget éppen a múlt és jelen idejű tövek megkülönböztetése fogja okozni. Tekintve, hogy a jelen idejű fő az oroszban nem csak a jelen idejű formák képzése során használatos, hanem többnyire a felszólító módú formák esetén is, tehát „általánosabbnak” tekinthető, így a magyar gyerek kezdetben ezt a tövet alkalmazza a múlt idejű orosz formák képzésekor is. A legelső orosz múlt idejű formák képzésekor azt is figyelembe kell venni, hogy a magyarban az ige töve rendszerint megegyezik a harmadik személyű jelen idejű formával, ennek következtében — akárcsak a hangtannál — a gyerek orosz nyelvi anyagon lényegében magyar eljárásokat alkalmaz. Az első csoport igéi így alakulnak:

a) *стoяла=стоула; сидела=сидула; чумала=чумая*. A példákban világos, vagy kevésbé világos módon kielemezhető az alábbi szerkesztési elv: „jelen idejű fő + jelen idejű harmadik személy + múlt időre utaló elem” (vö. *сто-ум-а*). Ennek az eljárásnak (is) köszönhető, hogy a hímnemű múlt idejű formák még nem jelennek meg a beszédprodukcióban, bár a beszédpercepciót tekintve már aktív elemei a gyermeki nyelvi rendszernek. Ez utóbbit különböző képekről mondott megnyilatkozások megértése igazolta az órák folyamán.

b) A múlt idő elsajátításának következő állomása az volt, amikor a magyar gyerek egyszerűen az igetővel azonosította a szóban forgó nyelvi formákat. Így születtek a múlt idejű értelemben használt *чумай, плавай* formák, melyekről többször is meggyőződünk, hogy nem felszólító módnak tekinti a gyerek. Látszatra ezek a formák „fejteltenebbek”, mint az előző csoportban tárgyaltak, de észre kell venni, hogy ezek a formák már „oroszosabbak”, hiszen a gyerek kiiktatja azt a magyar eljárást, hogy a jelen idejű harmadik személyű formát válassza kiindulásnak az orosz múlt idejű forma képzésében. Azt talán mondani sem kell, hogy ez az eljárás is elsősorban és szinte kizárólagosan a nőnemű formákat érintette.

c) A múlt idejű formák végleges kialakulásának utolsó stádiuma az volt, amikor a magyar gyerekek jól hallható szünettel választották szét ezt a formát: *чума # аа*.

Miután kialakult a nőnemű múlt idejű forma helyes használata, viharos gyorsasággal megjelentek a hímnemű formák is — természetesen most már nem csak a percepció, hanem a produkció szintjén is. A semleges nemű formák (tekintve hogy ilyen főnevet alig-alig ismertek a gyerekek) csak később alakultak ki. Arról nem is beszélve, hogy ezek kiejtése majdcsak megegyezik a nőnemű formák kiejtésével.

B) Alany — állítmány egyeztetése múlt időben

Ez a tudás is több szakaszon átmenve fejlődik. Meg kell jegyezni, hogy a főnevekben a gyerek szinte sohasem hibázik, azaz azoknak a többes számú formájukkal nincs baj. Több a kísérletezés az igék körében.

a) A legelső formák tulajdonképpen az egyes számú múlt idejű alakoknál leírtakat ismétlik, így állnak elő a *зайчики читаю* típusú formák, azaz ezekben az igeformákban gyakorlatilag nincs meg a többesre való utalás.

b) A második szakaszban megjelenik a többes számra való utalás: *зайчики читают; зайчики читайи; мальчики бежали*, azaz ezekben az igei formákban a jelen idejű formák és az -u többesre utaló elem kapcsolódik össze. (Természetesen a jelen idejű formák nem mindig „szabályosak”). Az igei formák többsége a múlt időt formailag nem fejezi ki, de a többes számot igen, legalábbis annak kell számítani e formák -u elemét. Meg kell jegyezni, hogy a magyarban bizonyos hasonlóság van a főnévi többes szám és az igei többes szám formai kifejezése között, arról nem is beszélve — lévén a magyar agglutináló nyelv —, hogy az egyes jelentéselemeket rendszerint egymástól elkülönítve, analitikus módon fejezi ki, szemben az orosz szintetizáló megoldással.

c) A múlt idő többes szám szerinti egyeztetésének végleges kialakulása előtt van egy átmeneti állapot, amikor *зайчики читале; зайчики читалу* formák is előfordulnak a helyes *читали* helyett.

Érdeemes megjegyezni, hogy nagyjából az igei formák helyes kialakulását követően az addig helyes főnévi rendszer kissé megbomlik. Ez a „rendellenesség” abban veteti magát észre, hogy az addig szabályosan képzett főnévi többes számú formákat a magyar gyerek nem csak orosz raggal látja el, hanem feltünteti a magyart is: *девоччик; мальчикик*. A szó utolsó mássalhangzója tulajdonképpen a magyar -k többes szám végződése. Ez a változás rövid életű, és tulajdonképpen a szókincs kisebb, de különös ellentmondásként éppen a legismertebb és leggyakoribb részét érinti.

Összefoglalva a tárgyaltakat, a következőket állapíthatjuk meg (a hangtani összegezést l. korábban):

1. A grammatikai jelenségek köréből csak a múlt idejű formák kialakulását és egyeztetési szabályait vizsgáltam. A múlt idő nem szerinti megkülönböztetése sajátos kategóriája az orosz igéknek, a magyar nyelvben nincs ilyen jelenség. Kezdetben itt is a magyar beszédműveleteket alkalmazzák a magyar gyerekek: a jelen idejű fő és a harmadik személyű forma a kiinduló a gyerek számára, de már ezekben a formákban is feltünteti a múlt idő jelentésére utaló elemet, ha ez a feltüntetés nem is tökéletes kezdetben. Az egy magánhangzó többletet felmutató nőnemű formák jobban perceptuálhatók, így részben ez is magyarázata annak, hogy ezeket a produkció szintjén hamarabb sajátítja el a magyar gyerek, mint a hímnemű formákat.

2. A főnév és ige múlt idő többes számú formájának egyeztetése során a „hibák” előlről kezdődnek, de már kevesebb idő szükséges ezek kiküszöbölésére.

Mint láttuk, valamennyi esetben az interferencia jelensége ilyen vagy olyan módon előkerült. Az interferencia egyaránt felléphetett a magyar és az orosz formák és beszédműveletek különbségének köszönhetően, de volt alkalmunk látni olyan eseteket is, amikor az orosz nyelv egyes formái szolgáltak alapul megjelenésének.

Az interferencia jelenségek úgy is megkülönböztethetők voltak, hogy voltak esetek, melyekben a két nyelvnek csak azonos síkjai (fonetika — fonetika) interferáltak, de volt olyan eset is, amikor egy adott nyelvi sík (pl. fonetika) interferencia jelenségeinek fellépésében egy másik nyelvi sík (szemantika) jelenségei is számba jöttek mint forrás.

Meg kell említeni, hogy az interferencia jelenségéről még nem adnak megfelelő képet a hagyományos kontrasztív nyelvtanok, hiszen azok csak nyelvi rendszert vetnek egybe egy másik nyelvi rendszerrel, és nem beszédtevékenységi műveletet másikkal beszédtevékenységi művelettel. Koránt sem biztos, hogy ami interferenciális kapcsolatban van a nyelvi rendszer viszonylatában, ugyanígy fog viselkedni a beszédtevékenység síkján is. A hagyományos kontrasztív elemzés nem adja meg az egyes interferáló részek fajsúlyát, így nem lehet tudni, hogy az egyes interferáló részek rendszerek a nyelvoktatás során milyen jellegű és milyen hosszán tartó nehézségeket fognak majd okozni. Ebből következően sokkal alaposabban kellene feltárni a magyar és orosz beszédműveletek közti különbségeket, majd ezeket fajsúlyozni.

Ha az elsajátítandó nyelvi tananyagot a beszédtevékenységi műveleteknek egy ilyen fajsúlyozott és ennek megfelelően elrendezett sorozataként tudjuk majd leírni, ezzel nagymértékben megkönnyítenénk a nyelvet elsajátító tanuló dolgát.

IRODALOM

1. FILLMORE, CH. J.: The case for case, in: E. Bach and R. T. Harms (Eds.) *Universals in Linguistic Theory*, New York, 1968.
2. Jakobson, R. O.: *Linguistics and Poetics*, In: T. A. Sebeok, *Essays on the Language and Literature*, New York, 1967.
3. Негневицкая Е. М.: О принципах и приемах обеспечения мотивации при обучении второму языку, В книге: *Психолингвистические проблемы общения и обучения языку*, Москва, 1976.
4. Верещагин Е. М.: *Психологическая и методическая характеристика двуязычная (билингвизма)*. Изд. Московского Университета 1969.

ERSTE SCHRITTE: EINIGE FRAGEN DES RUSSISCHLERNENS DER 4—6-JÄHRIGEN UNGARISCHEN KINDER (PSICHO-LINGUISTISCH KASUISTISCHE STUDIE)

ZSOLT LENGYEL

In der Arbeit werden einige Fragen der Aneignung der russischen Sprache seitens der Kinder im Kindergartenalter untersucht und eine eingehendere Analyse über die Interpretation der Tonform der russischen Wörter gegeben. Die Analyse stützt sich auf die von D. I. Slobin eingeführten Operationsprinzipien. Sie führte zu der Erkenntnis, dass die Kinder sich die Tonform der russischen Wörter nicht passiv und imitativ aneignen, sondern aktiv, betriebsam. Dies macht sich — ausser anderem — auch darin bemerkbar, dass sie anfangs die russischen Wörter zu „versinnbildlichen“ trachten. Die Tonform der russischen Wörter eignen sich die ungarischen Kinder durch allmähliche Segmentierung an.

Auch einige grammatische Fragen (Vergangenheit, in Einklang bringen von Subjekt und Prädikat usw.) kamen zur erörterung. Eine allgemeingültige Tendenz ist, dass bei der Durchführung dieser grammatischen Formen die Kinder anfangs Operationen vollziehen, die denen in der Muttersprache entsprechen.

ПЕРВЫЕ ШАГИ: НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ 4—6-ЛЕТНЕГО ВОЗРАСТА РУССКОМУ ЯЗЫКУ (ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

ЛЕНДЕЛ ЖОЛТ

Автор в своей работе подвергает анализу некоторые вопросы усвоения русского языка детьми дошкольного возраста. Автор подробно рассматривает особенности интерпретации звуковой оболочки слов. В своих исследованиях автор опирается на принципы операций, введенных Д. И. Слобиным. В процессе анализа мы пришли к выводу, что усвоение детьми звуковой оболочки слов происходит не пассивно, путём простой имитации, а активно, творчески. Это подтверждается и тем, что в начале обучения дети стараются придать определённое значение русским словам. Усвоение венгерскими детьми русских слов происходит путём постепенной сегментации звуковой оболочки русских слов.

Нами были рассмотрены и некоторые грамматические вопросы (прошедшее время, согласование подлежащего и сказуемого и т. д.). Общей тенденцией является то, что дети в процессе усвоения этих грамматических форм в начале производят операции, свойственные своему родному языку.